

gyakori a Rajna-Duna-i limest közösen érintő történeti esemény. Analóg a hódítás előtti helyzet, a késői kelta alakultúra, a megerősített kelta magaslati telepeken élt őslakosság helyzete. A Regnum Noricum korai romanizációja (36. o.) megelőzte és egyúttal előkészítette mind Raetia, mind Pannonia római foglалását. Az i. sz. 5/6-ban a vindelikus területről a szabad germánok és Maroboduus ellen induló római seregek gyors békekötésre kényszerültek a nagyméretű és váratlanul kitört pannon-dalmata lázadás miatt (29. o.). A markomann háborúk idején Raetia a chattusok betörésétől szenvedett, Marcus Aurelius és utódai a felső-dunai limesen állandó átcsoportosításokkal küzdöttek a meg-megújuló támadásokkal szemben (71–73. o.).

Pannónia és Raetia békés időkben való kereskedelmi kapcsolatait legjobban a kerámia import jellemzi. Az ún. raetiai edények (122. o.), a westerdorfi (145. o.) és a pfaffenhofeni (96. o.) terra sigillaták a II. században és a III. század elején érkeztek Pannóniába.

A nagy alemann betöréskor 213-ban Caracalla ellenhadjáratot indít, ebben az aquincumi legio II adiutrix egységei is részt vettek (131–132. o.). Külön fejezetet szentel a szerző I. Valentinianusnak, az „erődítmény építő császár”-nak. Idézi is Kellner, hogy a raetiai limes új kiépítésével párhuzamosan két szakaszban a pannóniai erődrendszert is megerősítette (180. o.). Raetiában a hivatalos római kormányzat feladása valamivel később következett be, mint Pannóniában, az új római pénz Raetiába még 400 körül is eljutott (188. o.).

Kellner művét névmutatató és a múzeumok, gyűjtemények jegyzéke zárja le. Fel kell hívniuk a figyelmet a nagyon jellemző és szellemesen összeállított térképekre. Ilyen pl. a raetiai limes pusztulását bemutató térkép (75. o.) és a Septimius Severus-kori mérföldkövek térképe (79. o.), amelyen az utak vonalai mellett a mérföldkövek évszámmal jelölve kerültek bemutatásra.

B. Bónis Éva

Die Germanen. Geschichte und Kultur der germanischen Stämme in Mitteleuropa. Ein Handbuch. I. kötet. Von den Anfängen bis zum 2. Jahrhundert unserer Zeitrechnung. Szerzői kollektíva munkája B. Krüger vezetésével. Berlin 1976. Akademie-Verlag. 568 lap, 133 kép közte számos színes térkép, 62 tábla, közte 6 színes tábla, és 3 térképmelléklet.

A szerzők nem könnyű feladatra vállalkoztak: megannyi nacionalista elmélet után reálisan bemutatni a német nép kialakulását. Az I. kötet a germán törzsek fejlődését kíséri nyomon az első törzszövetségek kialakulásáig, vagyis a 3. század elejéig. A kutatástörténet általános (K.-H. Otto) és speciális problémái (F. Horst) után R. Seyer az antik források híradásait foglalja össze tárgyilagos, kritikus mégis inkább a hagyományos felfogás felé hajló írásában. A germán törzsek kialakulásának gazdasági hátterét H. Forst elemzi. Az észak-német – skandináv „északi” későbronzkor települési és gazdasági viszonyairól van itt szó, arról a társadalmi és gazdasági milióról, amelyből a germánság majd kiválik. A germán törzsek első régészetiileg megfogható egysége ma is a vaskori Jastorf-kultúra (H. Keiling), vagyis a déli Hallstatt- és La Tène-kultúrának megfelelő időszak. A Jastorf-kultúra még nem tagolható törzsek szerint, a nyelvileg „germánul” beszélő csoportok régészeti tömbjeként fogható fel. A nyelvészet oldaláról nézve a kérdést (W. Morgenroth) a germán dialektikus ma az italikushoz, a venéhez és az illyrhez áll legközelebb. Kezdetben elég távoli kapcsolatban volt a balti-szlávval, s még távolabbi szálak (csupán történeti kapcsolatok) fűzték a keltához. Ezek szerint a nyugati indoeurópai dialektusból a germán dialektus valószínűleg későn, csak a vaskorban válik ki. A munka első nagy régészeti összefoglalása a Jastorf-kultúra elemzése, nagyjából H. Seyer munkája F. Horst és Th. Voigt közreműködésével. A települési viszonyokból kiindulva rekonstruálja a földművelés és állattenyésztés fejlődési szintjét, az ipari tevékenységek

különböző formáit, a sírleletek alapján pedig a vaskori társadalom tagozódását egészen a regionális csoportok kialakulásáig, amelyekben az első név szerint is ismert törzseket vagy törzscsoportokat lehet látni. Izgalmas része ennek a fejezetnek a korai germánság embertani megjelenítése a 69 (az összes ismert 700-ból) vaskori mocsári holttest segítségével (Ch. Müller), valamint az égett hamvak egyre szélesebb körű vizsgálatának bevonásával. A fejezetet a germánság korai délnyugati – déli – délkeleti előnyomulásának régészeti ismertetőjegyei zárják, – történetileg a kimber – teuton – szváb mozgalmak. (Megjegyzem, a kimber – teuton vándorlást ábrázoló 51. térkép a korábbi idők tudományon kívüli elméletét örökíti tovább, a szermségi Teutoburgium körzetében az Alföld jelentős részeire is áttérjedő nagy germán néptömböt jelezve. A századokkal későbbi római erő nevének aligha lehet köze a kimber vándorláshoz, – a valóságban ugyanis a kimberek hadakoztak a szkordiszkusokkal szemben a teutonok. (Mentségül: a szövegben nem esik szó erről a Teutoburgiumról.) A fejezet befejező szakasza vita R. Hachmann, G. Kossack és H. Kühn eredményeivel, akik a Rajna-vidék germanizálódását csak időszámításunk kezdetétől látják igazolhatónak. Caesar adatait a különböző germán harci csoportokról magunk sem tekintenénk e kérdésben annyira döntőnek, mint a kritikusok.

Germánok és kelták címen K. Peschel foglalja össze a kelták történelmi jelentőségét és a germán törzsek kelta kapcsolatainak alakulását. A rövid VIII. fejezetben B. Krüger és H. Seyer a germán törzsek társadalmi struktúráját és szerkezetét tárgyalják meg a Rómával való első találkozás idején. Érdemes felfigyelni azokra az adatokra, amelyek a korai germán vándorlásokat – szemben a keltákkal – törzsi mozgásként mutatják be, vagyis asszonyostól-gyermekestől földet kereső kivándorlóknak. A terjedelmes IX. fejezetben V. Weber és R. Laser a római oldalt tekintik át, a római politika alapjaitól a germániai hadjáratokon keresztül egészen a rómaiak gazdasági szerepéig. (A Római Birodalom térképeiről – úgy tűnik – kiirthatatlan a ptolemaioszi „Nagy” Dácia, 60. kép.)

A X. fejezet a munka szakaszosan ismétlődő beosztásának megfelelően a germán törzsek I–2. századi anyagi kultúrájával foglalkozik. Az évszázados kutatásnak hála a fejezet gazdagabb és sokoldalúbb a megfelelő előzőknél. A házépítésről és a települési módokról P. Donat, az anyagi kultúra különböző produktumairól A. Leube ír színesen, a kultusz és a vallás emlékeit, nem kis mértékben saját nagysikerű ásatásaira támaszkodva, G. Behm-Blanke mutatja be. A fejezet második felében a törzs- és település-terület nagy egységeit (északi elbai germánok, déli elbai germánok, Rajna–Weser menti germánok és északi tengeri germánok) A. Leube, E. Schmidt-Thielbeer, H.-D. Berlekamp és A. Koppe foglalják össze. A korszak gazdaságtörténeti fejezetét H. Grünert, ezen belül az állattartással és vadászattal foglalkozó izgalmas részeket M. Teichert írta. E külön könyvnek beillő fejezet után a társadalmi fejlődést A. Leube elemzi, előbb a törzstől kiindulva a nemzetiségig és nagycsaládig lebontva, majd ezekre az alapokra a népesség, illetve a társadalom általános struktúráját felépítve. A szerkesztő B. Krüger a XIII–XIV. fejezetben röviden összegezi az eredményeket.

A munkát nehéz összefoglalóan jellemezni. A kézikönyv, a lexikon és a szintézis elemei fonódnak össze benne, olykor kitűnően, máskor nehezen áttekinthetően. Erőssége az egyes fejezeteket és az egész kötetet kísérő, 1975-ig terjedő bibliográfia. Az anyaggyűjtés és feldolgozás határai szokatlanok (lényegében csak az NDK és NSZK), ám valahol meg kellett vonni a határt. Úgy tűnik a könyv mégsem áll meg a maga szabta határokon. A teljes irodalom ismeretében egyenrangúan szerepelteti a skandináviai régészeti eredményeket, délkelet felé egészen Moldváig, nyugaton pedig Franciaországig nemcsak kitekint, de helyenként összegez is. Ezáltal mintegy bevezeti vagy megalapozza a készülő későrómai és népvándorláskori kötetet.

Bóna István